

vissza lehet élni, mint az ismeretlennel, a kísérlettel. A népdal-, népmesevariációk például egészen szélsőséges módon tanúsítják ezt.

A *Versek éve 1975* a maga panorámaszerűségében valóban jelentős dokumentuma annak az igyekezetnek, hogy költőink felújítsák kapcsolataikat a hagyományos formákkal és témákkal. Am az eredmények azt mutatják, hogy az itt felvetődő esztétikai és művészi problémákat kritikánknak és lírikusainknak csak ezután kell megoldaniuk.

Külön vonása e kötetnek, hogy bizalommal fordul a fiatalok felé, nagy számban szerepelnek olyan költők, akik még nem rendelkeznek kötettel, és költői világuk is csak az elkövetkező időszakban alakulhat ki. Megnyugvással vesszük tudomásul, hogy a legfiatalabb költőnemzedéknek nem kell mindent előről kezdenie, de ez nemcsak előnyt, hanem súlyos megpróbáltatásokat is jelent. Féltő, hogy a fiatalok az eltanulhatóból a legkönnyebbet fogják elsajátítani. *Csak középszerű tanítvány lehet az a fiatal költő, aki valóban elhiszi, hogy elmúlt az új kontinensek felfedezésének az ideje és a pallérozott rutinosság pótolhatja a kifejezésbeli és szellemi kalandok többletét.* Megnyugodva olvassuk a fiatalok verseit, de aggodalommal gondolunk rájuk: törekvéseik lehatároltak, kísérleteik részlegesek és szabványosak, verseikből hiányzik a szellemi mámor, nyelvük túlságosan nagy hasonlóságot mutat az előző költőnemzedék nyelvével. Attól tartunk, hogy az általános „lírai konszolidáció” végzetesen befolyásolhatja a legfiatalabbak alkotásait, mert fékezi az újatalkarás vágyát, ez pedig a szellemi horizontok beszűkülésével járhat. Ebben az értelemben is tűnődésre érdemes jelenségeket regisztrál a *Versek éve 1975* (talán még arról is érdemes lenne elgondolkodni, mennyire autentikus benne a fiatalokról kialakított kép), amely azt jelzi, hogy a fiatalok olyan időszakban jelentkeztek, amikor tehetségükkel nagyobb feladatokat is vállalhatnak, ha van erejük kilépni kötetesetünk jelenlegi szituációjából.

VÉGEL László

A LÉLEK MÉLYSÉGEI

Juhász Erzsébet: *Fényben fénybe, sötétben sötétbe*, Symposion könyvek 48, Forum, Újvidék, 1975.

Bizonyos vagyok benne, hogy Juhász Erzsébet könyve kritikánkban élénk fogadtatásra talál majd, mert olyan műről van szó, mely nyilatkozatra bírja majd az olvasókat és író-társakat egyaránt. Várható a polarizálódás is. Érthető lesz, hiszen a könyv tájainkon újszerű.

Nem mondhatjuk, hogy a pszichológia nem lett volna már jelen korábban

is irodalmunkban (Varga Zoltán Székése szinte hibátlan lélekrajz), de olyan mértékben, mint Juhász Erzsébet kötetében, nem kapott még sohasem központi szerepet. Mind a 17 írásnak a célja az emberi lélek legrejtettebb rezzenéseinek művészi ábrázolása. A pszichológia egy-egy íráson belül oly mértékben érvényesül, hogy az olvasónak már-már az a benyomása, nem is irodalmi művel, hanem lélekrajzzal áll szemben. A novellák mind „tudatfolyamok”, amelyekben a szerző arra törekszik, hogy reprodukálja hősei érzésmeneteit. Juhász Erzsébetnél ehhez egy másik írói szándék is kapcsolódik: a tömörségre való törekvés. E kettő ered-

ményei a „mondatnovellák”, majd a szaggatottság, amely végül is a teljes formai és tartalmi bomlásig jut el. A kötet második felében a pszichologizálás mindennek a kezdete és a vége, úgyhogy a mű, illetve gyakran már a köreset, hitelességét, motiváltságát a szakembernek, a pszichológusnak, kellene megítélnie, és nem az irodalomkritikusnak. Juhász Erzsébet novellái jó példa a tartalom formaalakító szerepére. A cselekmény szinte teljes mellőzése és a lélekrajz eluralkodása a novellaforma felbomlásához vezet. Először „szeletek” bontakoznak ki előtünk, majd pedig kialakul az „egymondatos” novellaforma. Megjegyzem, ez utóbbi nem új jelenség, elegendő csak Hrabal csodálatos kisregényére, a *Táncóra haladóknak*ra utalnom, amely éppen a gazdag cselekményen keresztül, szinte észrevétlenül, tárja fel a mesélő lelkét az olvasó előtt. Nem így Juhász Erzsébet novelláiban, melyekből hiányolható a hősök nagyvilági mozgásának ábrázolása. Hiszen gondolataik, „lélekrajzuk”, társadalmi élményeik eredményeképpen alakultak ki. Juhász Erzsébet novelláiban ezek az események már lejátszódtak, vagy ha most játszódhatnak le, a szerző csak nagy vonalakban és mellékesen említi őket. A túlzott pszichologizálási hajlam gyakran az erőtettség és csináltság benyomását kelti. Néhány novellában olyannyira széthullik minden, az irodalmi műre jellegzetes elem, hogy csak meghatározatlan hangulatok maradnak meg. Erősen hiányolható a társadalmi háttér. A hősök rendszerint nem értik a valóságot, mintegy vegetálnak, emberi kapcsolatok kialakítására képtelenek, hiszen már beszéd útján nem is kommunikálnak, nincs kedvük semmihez, a hétköznapi élettől egysesek szinte iszonyodnak. Ennek eredménye a teljes önmaguk felé fordulás, köldöknézés vagy a magány súlya alatt egyszerűen bekövetkező elmebomlás. Sivár és nyomasz-

tó történeteket festett meg Juhász Erzsébet sötét színekkel. A motívumok sorozatos visszatérése, a tömörség alatt rejlő izzás egy-egy Vivaldi-tétel kiváltotta érzést idéz fel, amit aláhúz a barokkos mondatok szövevényes szerkezete, az elvont fogalmak tömege és gyakran indokolatlan halmozása. Az elmélkedési elem túlbuzgása Juhász Erzsébet novelláiban logikus eredménye a kevés cselekménynek és információnak. A szerző kitűnő ismerője a magyar nyelvnek, rendkívül hajlékonysággal szerkeszti meg mondatait. Gyakran éppen ez a képessége eredményezi az elvont fogalmak már említett túlzott használatát. Ezzel kapcsolatban két idegenül ható jelenségre hívnám fel a figyelmet, amelyek közül az első a jövőben könnyen elkerülhető. Tudniillik a válogatott szavakat tartalmazó és filozofikus jellegű szövegben idegenül hatnak az olyan szavak, mint: hazárdíroz, reszkíroz, fals, spray — annál is inkább, mivel ezekre magyar megfelelők vannak. A másik megjegyzés a művek nyelvezetével kapcsolatos, szorosán összefügg azok belső formájával. Az írások java része ugyanis egyes szám első személyben íródott. A kevés adat alapján a mesélők műveltségi foka az átlagosnál ugyan nem magasabb, de érzéseiket olyan válogatott kifejezésekkel és gyakran a filozófia területéről eredő elmfuttatásokkal fejezik ki, hogy az olvasó zavartan teszi fel a jogos kérdést: Ezt vajon a hős vagy a kívülről beavatkozó szerző közli-e velem?

Juhász Erzsébetben erősen fejlett a kísérletezési kedv. Ennek eredménye a kötet is. Kísérletére az a legjellemzőbb, hogy egy ábrázolási mód lehetőségeit és mélységét igyekezett felderíteni. A kísérletezés néhány értékes írást szült, akkor, amikor az alkalmazott megjelenítési mód szerencsés összhangba került a mondanivalóval. Szerintem a kötet legjobb írásai a Szerelem (igen jó példa a tömörségre és a lélekrajz mo-

tivált mélységére), Alkonyat (az elmebomlás folyamatának koncentrált levetítése), Nyomokban (a közösségbe való tartozás utáni vágy ábrázolása), Intérieur cipővel, Egyszer-kétszer ananászt is (írások a magányról) és az Én holnap feledékenységből újrakezdem (éles pillanatkép egy beteg immár teljes lelki elszigeteltségéről).

A legtöbb kezdő alkotóra talán a legjellemzőbb az útkeresés. Juhász Erzsébet esetében kivétellel van dolgunk. Ő már csak egy módon kísérel meg írni, egy ábrázolási forma lehetőségeit igyekszik a lehető legjobban kiaknázni. Ez a lehetőség pedig a kis/lelki/világ óriási megnagyvitása a tömörség eszközeivel a valóság összes más elemeinek rovására. Már az első kötetben nyilvánvalóvá váltak a módszer korlátjai és az út további járhatatlansága. A szerző kevés eszközökkel túl sokat akart megvalósítani. Reméljük, kísérletező kedve megmarad és egyéb más, tagadhatatlanul jó íróképessegekre utaló tulajdonságaival, amelyekről a kötet sikerült novellái tanúskodnak, új utakat fedez fel, és ekkor majd írásai magasabb művészi szintre emelkednek.

VARGA István

SZEREPEK A LÉT VISSZÁJÁN

Juhász Erzsébet: *Fényben fénybe, sötétben sötétbe*, Symposion könyvek 48, Forum, Újvidék, 1975.

A megírás fölöslegességének s a jobb híján vállalt hazugság szükségszerűségének tudatával születtek meg Juhász Erzsébet novelláknak klasszikus értelemben semmiképp sem nevezhető szövegei. Maguk teremtette műfajuk: a leírás-gyakorlat. Ezzel az egymást követő létjelenségeket automatikusan re-

gisztráló vázlatok és a cselekvés—tudat viszonylatot logikai modellekben elemző esszéig terjedő szövegmodozatok egyformán jelölhetők.

A szövegeket leggyakrabban az előterükben álló alak mondja el monológként. Kezdetből tudatában van annak, hogy vállalt szerepében a lét viszáján kell megnyilatkoznia: elszemélytelenedéséről már csak így adhat jelet, s már csak ez az egyetlen cselekvési lehetőség, amelyet a mozdulatok megkövesedésével szembeszegezhet. Így derül ki, hogy nem is lehet szó itt több alakról, csupán egyazon alak különböző szerepváltozatairól. Az egymás után felpróbált álarok mögül a lelepleződés mind nagyobb könyörtelenségével tűnnek elő a mind képtelenebbé váló szerepvállalás nyomán csupaszra kopó személyiség elpalástolhatatlan vonásai.

A hétköznapiság eseménytelen egyhangúságában viselt magányból tör ki Juhász Erzsébet hőse, hogy sorra előszedett szerepeiből egy fiktív fonákvilág képét építse föl. Jegykezelő lesz, majd újságárus, gépirónó, árvagyerekből lett takarítónó, haldokló öregember és fotomodell — egyre telhetlenebbül kapkodja elő a menekvés lehetőségváltozatait, s építi köréjük egy más-világ vélt meghatározóit. Önmagától, valós lététől szeretne szabadulni, „elhagyni magát”, hogy belefeledkezhesen a fikcióban megteremtett homorú valóság törvényrendszerébe. Önmagát tagadná meg, ezért könyörtelenül nyúl a viselkedés- és magatartásformák, a helyzetek és lehetőségek negatívjaihoz, hogy bennük tegye próbára személyiségét. A fonák-valóságban is önmaga tükörképét keresi tehát, a negatívban is a pozitív tükröződik, s az áttétel csak a kívülhelyezkedésre, az eltávolításra és a dimenziók tudatosítására volt jó. A fonákjáról mozgatott világ nem is kívánja elleplezni, hogy csak fikció. Szabadon alakítható: torzá formálása sem jár a valósággal való játék fele-